

სტატიკურობის ფორმალური ნიშნისათვის ქართველურში

On the formal marker of statisticality in Kartvelian

მერაბ ჩუხუა
Merab Chukhua

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

არნოლდ ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი
Arnold Chikobava Institute of Linguistics

საკვანძო სიტყვები: *ქართველური დინგვისტიკა, სტატიკური და დინამიკური ზმნები, ზმნური ფორმათწარმოების პრობლემები*

Key words: *Kartvelian Linguistics, static and dynamic verbs, problems of the verbal form formation*

ქართულ ლინგვისტურ სინამდვილეში ქართველური ზმნის განსხვავებული კლასიფიკაციები არის ცნობილი. არნ. ჩიქობავას კლასიფიკაციის მიხედვით, ზმნები იყოფა ორ ძირითად კლასად: *დინამიკუხ* და *სტატიკუხ* ზმნებად. დინამიკურად მიიჩნევა ზმნათა ის კლასი, რომელიც ქმედებას გადმოსცემს - ხატ-ავ-ს. ამავედროულად, სტატიკურია ზმნა, რომელიც ქმედება/მდგომარეობათა სტატიკის აღმნიშვნელია - ხატ-ია. ა. შანიძის მიხედვით, ზმნის კლასიფიკაცია გარდამავლობის კატეგორიას უკავშირდება და სტატიკური ზმნები ავტორთან გარდაუვალ ზმნებთან ჯგუფდება და ქმნიან ერთიან ქვეკლასს - *გახდაუვადი*. უფრო მეტიც, აქ სტატიკური ზმნები ვნებითი გვარის ქვეჯგუფად არის მიჩნეული და მათ სტატიკური ვნებითი ეწოდებათ. მაგრამ, თუ გავიზიარებთ ამ თეორიას, მაშინ საკითხი დგება, რომელ გვარს მივაკუთვნოთ ზმნები: ტირის, კივის, ცეკვავს და სხვ. მსგავს სიტუაციაში ნაწილობრივ უნდა დავეთანხმოთ არნ. ჩიქობავას, რომელიც მათ უგვარო ზმნებს უწოდებდა. ცხადია, ტირ-ი-ს - ატირებს - იტირებს ტიპის ზმნები ერთმანეთს დინამიკურობა /სტატიკურობის მიხედვით უპირისპირდება. თუმცა ჩვენ ვერ დავეთანხმებით არნ. ჩიქობავას თვალსაზრისს იმის შესახებ, რომ სტატიკური ზმნები ენის განვითარების იმ საფეხურს ასახავენ, როდესაც ზმნა მდგომარეობას აღნიშნავდა და ეს მდგომარეობა თვისების მსგავსად უცვლელი იყო დროში. არა, ბინარული ოპოზიცია სტატიკა - დინამიკა იმთავითვე განმსჭვალავდა საერთოქართველური ფუძეენის მთელ სისტემას; უბრალოდ, სტატიკურ ზმნებს არ ჰქონდათ შესაძლებლობა ჰქონოდათ აორისტის სერიის დრო-კილოები (ქართველურ სინამდვილეში ამის ფორმალური გამოხატვა, გრამატიკული სემანტიკის დონეზე, შეუძლებელიცაა). სწორედ ამიტომ ჩნდება ლინგვისტურ ქართველოლოგიაში ტერმინოლოგია საშუადი *გვაჩის* ზმნები, რომლებიც თითქოს ივსებენ (სესხულობენ) ამათუიმ მწკრივის ფორმას სხვა ტიპის (რეალურად დინამიკური) ზმნებისაგან. ჩვენი დაკვირვებით, სწორედ სტატიკურ ზმნათა ფორმათწარმოების შეზღუდულობამ შექმნა ის მყარი ნიადაგი/-საფუძველი, რომლის გამოისობითაც ამ ტიპის ზმნებს არ განუვითარდათ გვარის მორფოლოგიური კატეგორია; ეს ვარაუდი ასევე

წარმატებით ფუნქციონირებს ყველა ქართველურ ქვესისტემაში, ანუ აკაკი შანიძის მიერ დამოუკიდებელ ჯგუფად გამოყოფილი საშუაღი გვაჩის ზმნები თავისი წარმოშობით, სხვა არაფერია, თუ არა სტატიკური ზმნები, რომელთა თავისებურებას ის წარმოადგენს, რომ განსხვავებული მორფოლოგიური სტატუსის მქონე ზმნებს უპირისპირდება არა გვარის, არამედ დინამიკურობა-სტატიკურობის თვალსაზრისით. ტირ-ი-ს ფორმა საშუალ-მოქმედებითი გვარის ზმნა კი არ არის, არამედ მოქმედებითი გვარის სტატიკური ზმნაა და კი არ ივსებს მეორე სერიის ფორმებს ი-ტირ-ა და ა.შ. ფორმებით, არამედ საერთოდ არა აქვს აორისტი და არც შეიძლება, რომ ჰქონდეს ან ოდესმე ჰქონოდა. რეალურად ტირ-ი-ს ზმნა მოქმედებითი გვარის სტატიკური ზმნაა და დინამიკური ი-ტირ-ებ-ს / ი-ტირ-ა ფორმებთან კორელაციას ქმნის დიქტომიით: სტატიკური (ტირ-ი-ს) / დინამიკური (ი-ტირ-ებ-ს/ი-ტირ-ა), დროული სხვაობა კი მეტად გვიანდელია, თუ ის სადმე ფუნქციონირებს, ან ფუნქციონირებდა. ამრიგად, შეიძლება თამამად ითქვას, რომ ტირ-ი-ს - ა-ტირ-ებ-ს ტიპის ფორმები ერთმანეთს უპირისპირდებიან არა გვარის, არამედ სტატიკურობა-დინამიკურობის მიხედვით. გვარის თვალსაზრისით მათი მეწყვილეა/ცალია ა-ტირ-დ-ებ-ა (ა-ტირ-დ-ა) ზმნა, რომელიც ვნებითი გვარისაა აწმყოში ინხოატივის აშკარად გამოხატული შინაარსით. ასე რომ, ფორმები ტირ-ი-ს - ა-ტირ-ებ-ს/ი-ტირ-ებ-ს მოქმედებითი გვარის ზმნებია, რომლების ვნებითი გვარის ა-ტირ-დ-ა ფორმას უპირისპირდება, ხოლო ყველა ერთად აღებული დინამიკური ცალებია სტატიკური ტირ-ი-ს ზმნის საპირისპიროდ. ასე რომ, ქართველურ ენა-კილოებში უკუქცევითობა (ბ. ჯორბენაძე), გარდამავლობა, კაუზატიურობა (თავდაპირველი) და სხვ. ცალკე მდგომი დამოუკიდებელი მორფოლოგიური კატეგორიებია, რომელთა ერთმანეთისაგან გამიჯვნა, ზმნათა კლასიფიკაციისას, ფაქტობრივი მდგომარეობის აუცილებელი მოთხოვნით (ემპირიული მასალის პოვნირებით) არის შეპირობებული.

დიტეხატუხა:

- მელიქიშვილი, დ. (2001). ქართული ზმნის უღლების სისტემა. თბილისი: გამომცემლობა „ლოგოს პრესი“.
- ნიკოლაიშვილი, მ. (2012). რა განსაზღვრავს ზმნის კონსტრუქციებს ქართულში? სპეკალი, თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის რეცენზირებადი ელექტრონული ბილინგვური სამეცნიერო ჟურნალი, #5 2012. <http://www.spekali.tsu.ge/index.php/ge/article/viewArticle/5/49>
- შანიძე, ა. (1980). ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები. თბილისი: „თსუ გამომცემლობა“.
- ჩიქობავა, არნ. (1998). ქართული ენის ზოგადი დახასიათება [II გამოცემა], თბილისი: გამომცემლობა „ქართული ენა“.
- ჯორბენაძე, ბ. (1975). ზმნის გვარის ფორმათა წარმოებისა და ფუნქციის საკითხები ქართულში. თბილისი: „თსუ გამომცემლობა“.

In Georgian linguistic reality, different classifications of Kartvelian verbs are known. According to Arn. Chikobava's classification, verbs are divided into two main classes: dynamic and static verbs. Dynamically considered is the class of verbs that convey the action - xat-av-s "he/she paints". At the same time, there is a static verb that indicates the statics of an action / situation - xat-ia "it is painted". According to A. Shanidze, the classification of verbs is related to the category of transitivity, and static verbs are grouped with intransitive verbs and form a single subclass - intransitives. Moreover, here static verbs are considered to be a subset of the passive voice and they are called static verbs of medial passive voice. But, if we share this theory, then the question arises as to which kind of voice we should attribute these verbs to: t'ir-i-s "weeps", k'iv-i-s "whires", cekv-av-s "dances", etc. In a situation like this we have to partially agree with Arn. Chikobava, who called them voiceless verbs. Clearly, t'ir-i-s "weeps" type verbs oppose each other in terms of dynamics / statics. However we can not agree with Arn. Chikobava's view that static verbs reflect the stage of language development when the verb denoted a state, and that state, like its quality, was unchanged over time. On the contrary, binary opposition: statics - dynamics was prevailing in the entire system of common Kartvelian origin from the very beginning. The case is that static verbs did not have the ability to have the time-mood of the aorist series (in Kartvelian reality, a formal expression of this, at the level of grammatical semantics, is also impossible). That is why in linguistic Kartvelology the terminology of the middle voice appears, which borrows this or that verbform from other types of (actually dynamic) verbs. Based on our observations, we can say that it was the limitation of form formation (formative production) of static verbs that created the solid ground due to which these types of verbs did not develop the morphological category of the voice. This assumption also works successfully in all Kartvelian subsystems, i. e. the verbs of the medial passive voice separated by Akaki Shanidze as an independent group by their origin are nothing more than static verbs, the peculiarity of which is that the verbs with different morphological status are opposed not by the voice but by the dynamics. The verbal form t'ir-i-s is not even a verb of the middle-active voice, but a static verb of the

active voice, and does not even fill the forms of the second series i-t'ir-a, and so on, but has no aorist at all, nor can it have or ever had it. In fact, the verb t'ir-i-s is a static verb of the active voice and correlates with the forms of dynamic i-t'ir-eb-s / i-t'ir-a by dichotomy: static (t'ir-i-s) / dynamic (i-t'ir-eb-s / i-t'ir-a), the time difference is too late if it was functioning somewhere, or if it functioned at all. So it can be boldly said that the forms of t'ir-i-s - a-t'ir-eb-s type oppose each other not by voice but by the morphological category static-dynamics. In terms of voice, their partner / correlative is the verb a-t'ir-d-eb-a (a-tir-d-a), which is a form of the passive voice with a clearly expressed content of the inchoative in the present time. Thus, the forms are verbs of the active voice t'ir-i-s - a-t'ir-eb-s / i-t'ir-eb-s, which correlate with the form of the passive voice a-t'ir-d-a, while all the dynamic allomorphs taken together are dynamic forms of the t'ir- verb in contrast to the static verb t'ir-i-s. So, in Kartvelian reversibility (B. Jorbenadze), transitivity, causativity (from original) and so on are separate independent morphological categories, the separation of which, in the classification of verbs, is conditioned by the necessary requirement of the factual situation (existence of the empirical material).

References:

- Melikishvili, D. (2001). *Kartuli zmnis ughlebis Sistema*. [System of conjugation of Georgian verbs]. Tbilisi: Publishing House "Logos Press".
- Nikolaishvili, M. (2012). What defines verb constructions in Georgian?. *Electronic Bilingual Scholarly Peer-reviewed Journal "Spekali" #5* at Faculty of Humanities at TSU. <http://www.spekali.tsu.ge/index.php/ge/article/viewArticle/5/49>
- Shanidze, A. (1980). *Kartuli enis gramatikis sapudzclebi*. [Basics of Georgian Grammar]. Tbilisi: "TSU Publishing House".
- Chikobava, Arn. (1998). *Kartuli enis zogadi dakhasiateba* (II gamotsema). [General description of the Georgian language (II edition)]. Tbilisi: Publishing House "Georgian Language".
- Jorbenadze, B. (1975). *Zmnis gvaris pormata tsarmoebisa da punktisiis saktikhebi kartulshi*. [Issues of production and function of verb forms in Georgian]. Tbilisi: "TSU Publishing House".